

CETATEA ALBA IULIA

Dezvăluiri fundamentale într-un manuscris vienez

– 1865 –

In memoriam
dr. ist. Gheorghe Fleşer
(1948-2016)

CETATEA ALBA IULIA

Dezvăluiri fundamentale într-un manuscris vienez

– 1865 –

Studiu introductiv: Gheorghe Fleșer și Constantin Inel

Traducere din limba germană: Liliana Popa și Monica Hriscu

EDITURA CURS

2017

Volum apărut cu sprijinul Municipiului Alba Iulia

© Primăria Municipiului Alba Iulia

Foto copertă: Romulus Opreșcan

EDITURA CURS

Al. Padin nr. 12 apt. 35, 400508 Cluj-Napoca, România

tel. 0727-305103, contact@edituracurs.ro

www.edituracurs.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Cetatea Alba Iulia : dezvăluiri fundamentale într-un manuscris vienez - 1865

/ stud. introd.: Gheorghe Fleșer și Constantin Inel ; trad. din lb. germană: Liliana Popa și Monica Hriscu ;

vol. îngrij. de Monica Hriscu. - Cluj-Napoca : Curs, 2017

Conține bibliografie

ISBN 978-606-94084-3-8

I. Fleșer, Gheorghe (pref.)

II. Inel, Ioan Constantin (pref.)

III. Popa, Liliana (trad.)

IV. Hriscu, Monica (trad.) (ed.)

94

PRINTED IN ROMANIA

Cuprins

Cuvânt înainte – <i>Mircea Hava, Primarul Municipiului Alba Iulia</i>	6
Notă asupra ediției	8
Studiu introductiv – <i>Gheorghe Fleșer, Constantin Inel</i>	13
<i>Memoriu referitor la dispoziția Direcției de Geniu nr. 590 din 22 febr. 1826, tratând punctele slabe ale apărării acestei cetăți, cu referire la capacitatea ei de rezistență și la dimensiunea garnizoanei</i>	31
<i>Raport de detaliu nr. I privind cetatea de la Alba Iulia și capul de pod de la Maros Porto, elaborat și scris sub supravegherea lt.-col. Wischnich de către căp. Szveteney din Statul-major, în anul 1865/6</i>	39
Unități de măsură folosite în cele două manuscrise	153
Glosar de termeni	154
Bibliografie	166

Cuvânt înainte

Patrimoniul istoric al municipiului Alba Iulia a fost și rămâne unul din domeniile cele mai importante în viața și identitatea comunității locale; pentru cunoașterea, cercetarea și valorificarea sa au trudit în ultimii 15 ani atât oamenii de știință, specialiștii în cercetarea patrimoniului cultural, dar și administrația locală, care a înțeles că istoria Alba Iuliei trebuie păstrată nealterată, conservată și făcută cunoscută la nivel european.

Susținerea proiectelor de restaurare și valorificare a patrimoniului ce face parte din ansamblul arhitectural al Cetății Alba Iulia nu ar fi putut fi realizată fără aportul cercetării și documentării istorice, iar rezultatele muncii de cercetare au fost valorificate în toți acești ani inclusiv prin proiecte editoriale de mare valoare și calitate. Prin strategia sa de dezvoltare, municipalitatea Alba Iulia a susținut și încurajat editarea unui număr de lucrări cu caracter științific, albume de artă, monografii sau ghi-

duri culturale, instrumente necesare și utile în promovarea și valorificarea acestui tezaur de patrimoniu cultural.

În fapt, resursa de raportare pentru proiectele ce au permis punerea în valoare a monumentelor și ansamblurilor arhitecturale din Cetatea Alba Iulia a constituit-o permanenta documentare și cercetare istorică, arheologică sau arhitectural-urbanistică a Cetății Alba Iulia și implicit a orașului, cu istoria sa atât de bogată. Așa au putut fi definite, restaurate și valorificate cele trei fortificații ale locului: castrul roman, cetatea medievală și fortificația bastionară.

Se cuvine, aşadar, a aduce mulțumirile și recunoștința noastră, în numele Municipality Alba Iulia și a întregii comunități locale pe care cu onoare și responsabilitate o reprezentăm, unui mare istoric de artă, dr. Gheorghe Fleșer, pentru toată munca sa în domeniul cercetării și promovării valorilor arhitecturale ale Alba Iuliei, pentru întreaga sa viață profesională

dedicată Cetății și orașului. După toată seria de lucrări în care a tratat extrem de documentat monumentele de arhitectură și ansamblul Cetății Alba Iulia, dar și celelalte cartiere istorice din oraș, inclusiv portul pentru sare de la Partoș, iată că istoricul a inițiat, cu ultimele sale eforturi umane, editarea unui manuscris din secolul al XIX-lea, o monografie inedită a fortificației bastionare Alba Iulia din anii 1826-1866. Lucrarea își va dovedi cu siguranță utilitatea în viitorul apropiat, ca un izvor pentru cei care vor continua munca de cercetare și valorificare a patrimoniului cultural albaiulian, o activitate perpetuă, la fel ca și susținerea noastră pentru publicarea unor asemenea lucrări.

Destinul istoric al Alba Iuliei, pe cât de valoros, pe atât de departe de fi încheiat, reunește în sine destinul nemuritor al tuturor celor care au trăit, trudit și luptat pentru ca acest oraș să dăinuie. În același destin se împletește, iar noi toți trebuie să-i acordăm toată recunoașterea și aprecierea noastră, și cel al numeroșilor cercetători, istorici, arheologi, muzeologi, restauratori, dar și oameni de litere, artiști sau arhitecți, care prin efortul și profesionalismul lor au construit, cărămidă cu cărămidă, povestea acestui loc istoric – capitala de suflet a românilor.

Mircea Hava,
Primarul Municipiului Alba Iulia

Notă asupra ediției

Prezentul volum s-a născut din inițiativa reputatului istoric de artă dr. Gheorghe Fleșer, a cărui viață profesională a fost în permanență legată de Alba Iulia și împrejurimi. Domnia-sa a identificat în Arhivele de Război de la Viena două manuscrise inedite de secol XIX referitoare la cetatea Alba Iulia, a obținut permisiunea de a le copia și prelucra și le-a propus spre publicare Primăriei Alba Iulia, ca pe un material care promitea să aducă specialiștilor și publicului larg o bogăție de informații de primă mână despre cetatea și orașul lor. Spre lauda sa, Primăria a acceptat în cele din urmă provocarea și a efectuat demersurile instituționale necesare. Din nefericire însă, dr. Gheorghe Fleșer a plecat dintre noi pe neașteptate, la doar câteva luni după începerea lucrului la carte. Deși a apucat să parcurgă o parte a traducerii, având astfel ocazia să se convingă de interesul pe care îl prezintă materialul, și a redactat, pe patul de spital, o parte a cuvântului introductiv, dr. Fleșer n-a mai avut bucuria de a ține în

mână acest volum, un volum pe care, intuind valoarea materialului din el, dorise enorm să-l vadă apărut și pe care, într-un omagiu postum, îl dedicăm acum memoriei sale.

Sarcina, deloc ușoară, de a prelua din mers lucrarea, de a completa studiul introductiv și de a-i adăuga necesarul material iconografic a fost acceptată, cu multă bunăvoință, de către istoricul Constantin Inel, directorul general adjunct al Muzeului Național al Unirii Alba Iulia.

Corpul volumului de față îl reprezintă traducerea a două manuscrise elaborate de ofițeri ai armatei austriece, la patruzeci de ani distanță unul de celălalt. Primul material, de mai mică întindere, reprezintă un memoriu semnat de un anume căpitan-inginer Reyl la 10 mai 1826, redactat la ordinul Comandamentului Direcției de Geniu. Memoriul prezintă situația curentă a cetății Alba Iulia, capacitatea ei de a rezista la un eventual asediu și propuneri pentru creșterea eficienței defensive a cetății.

Al doilea manuscris, mult mai amplu, reprezintă un referat în 14 secțiuni privind cetatea Alba Iulia și zona înconjurătoare, inclusiv capul de pod de la portul la Mureș, poziția de pe înălțimile de la nord de Bărbant și ieșirea în defileul văii Ampoiului. Materialul, redactat de un căpitan Szveteney din Statul-major de la Viena, datează din 1865/6. Raportul se încheie cu o scurtă schiță istorică a cetății Alba Iulia, care în final relatează, succint, dar destul de detaliat, desfășurarea evenimentelor de război din anii 1848-49, din perspectiva trupelor austriace încartiruite în cetate.

Textul german este unul dificil și ar fi considerat ca atare de orice cunoscător contemporan al limbii. Dificultatea lui derivă direct din domeniul tratat – arta și regulile războiului de fortificații, din localizarea sa – Austria imperială, unde limba vorbită, unitățile de măsură etc. diferă într-o măsură de cele din restul spațiului germanofon, și din abundența termenilor de specialitate, mulți dintre ei de negăsit în dicționarele și lexicoanele obișnuite. O dificultate suplimentară pentru traducător a fost aceea că multe din realitățile pomenite în text nu fac, pur și simplu, parte din tradiția militară românească: Principatele Române, aflate în perioada respectivă sub suzeranitate turcească, nu aveau permisiunea de a ridica fortificații de tip Vauban, iar după

consolidarea Regatului independent al României acestea ieșiseră deja din uz. Singurele construcții de acest tip de pe teritoriul actual al României sunt cele ridicate de austrieci în Transilvania. Din acest motiv, nici limba română nu are un nume încetățenit pentru multe din aceste concepte sau noțiuni. În asemenea situații, în loc de a încerca o traducere în mod necesar forțată, perifrastică sau ambiguă, am preferat să păstrăm termenii originali (ex. *hornwerk*, *reduit*, *blockhaus*, *tenaillon*, *defilement*). Am tradus *Waffenplatz* (literal „loc de arme”) prin termenul francezesc mai cunoscut de *place d'arme*, tradus în unele surse bibliografice ca „loc de adunare”. Am preluat ca atare și termenii din limba franceză (ex. *menage*, *galerie majeure* etc.) folosiți de autori în rapoartele lor.

Manuscrisele în sine sunt opera unor copişti, ambii foarte buni caligrafi, stăpâni atât pe *Kurrentschrift*, vechea scriere de mână germană, cât și pe alfabetul latin folosit pentru cuvintele de origine latină sau franceză din text (ex. *Bastion*, *Defensive*). Cei doi copişti sunt destul de buni cunoscători al ortografiei și ai gramaticii; cu toate acestea, în text mai apar scăpări sau greșeli (de ex. *Opsition* în loc de *Operation*, *nicht* în loc de *nichts*, *gestellt* în loc de *gesellt* etc., *vollkommen ihren* (în loc de *ihrem*).

Zweck zu entsprechen ș.a). Uneori aceste greșeli sunt corectate, de aceeași mână sau de alta. Spre exemplu, o bine-venită corectură pe margine ne face să înțelegem că textul face referire la o serie de evenimente (*Begebnisse*) și nu la niște înmormântări (*Begräbnisse*), așa cum din greșeală scrisese copistul. Alte asemenea erori, scăpate necorectate (de ex. *geschoben* în loc de *gehoben*), au reprezentat o sursă de derută pentru traducător, la fel ca și ocazionalele omisiuni cauzate de absența cuvântului-custode la trecerea de pe o pagină la următoarea sau predicătele pierdute ale unor fraze de o lungime remarcabilă. În general, erorile și scăpările identificabile ca atare au fost corectate tacit; altele, probabile, au fost semnalate în note de subsol. Putem presupune că încadrarea arpacașului între păstăioase, în rând cu mazărea, fasolea și linte, se datorează autorului raportului, în schimb menționarea brânzei la categoria *Condimente*, alături de ceapă, usturoi, piper, ghimbir și hrean, este mai probabil o greșeală de tabelare a copistului – pe care, de altfel, am păstrat-o ca atare, pentru savoarea ei.

Deși ambele rapoarte sunt scrise în germană, toponimele folosite sunt în general cele maghiare (ex. Bărbăntul este *Borbánd*, Miceștiul este *Kisfalud*, Zlatna este *Zalathna* etc.), dar nu întotdeauna. Se folosesc și toponime germane (ex. *Scholten*

pentru Cenade, *Mühl-* sau *Mühlenbach* pentru localitatea și râul Sebeș etc.), iar satul Limba este numit ca atare, cu numele lui românesc. Uneori denumirile în cele trei limbi sunt folosite aleatoriu; de exemplu, Oarda de Jos este numită *Alsó-Maros-Váradgya*, dar în paranteză este trecut și *Unter Orda*, numele germanizat; în continuare, localitatea apare menționată cu oricare din aceste nume, ba chiar și cu cel românesc (*Oarda de Josu*).

În mod evident, nici autorii, nici copiiștii nu sunt cunoscători ai limbii române. În text apar o serie de topo- și antroponime românești scrise după ureche, eventual cu grafii variabile (ex. *Vurvu* sau *Vurfu Pleșu*, *Malo Roso*, *Dumbrawa*; *Munzath*, *Ianku* etc.). În textul traducerii am folosit topo- și antroponimele românești în toate situațiile fără echivoc, păstrând în schimb grafia originală pentru cele câteva toponime neidentificate.

Manuscrisele sunt prinse într-o legătură de sfoară, care perforază fiecare foaie în două locuri, în zona scrisă. De aceea, fie din cauza hârtiei găurite, fie din cauza legăturii care le acoperă, apar frecvent cuvinte ilizibile sau nesigure, semnalate ca atare în text.

Pentru a facilita apropierea cititorului de un text dificil, am alcătuit un glosar bogat și amănunțit, în care am explicitat sepa-

rat unitățile de măsură utilizate în manuscris, apoi termeni legați de instituțiile vremii, de știința fortificațiilor, de artilerie etc., în sensul în care erau folosiți în regiune și în epocă.

Din cel de-al doilea manuscris fac parte integrantă o serie de planuri și oleografii, la care autorul face frecvente referiri. Din cauza dimensiunilor lor mari și a formatului nepotrivit cu pagina de carte, am preferat să le grupăm pe un CD pe care l-am atașat volumului.

Datorăm mulțumiri unor persoane al căror nume apare sau nu pe foaia de titlu a volumului, dar al căror generos aport a contribuit la realizarea acestui volum. Dincolo de excelența ei prestație ca traducător, d-na Liliana Popa a fost persoana spre care ne-am îndreptat de fiecare dată pentru o părere avizată sau un sfat, prezența ei în echipă constituind pentru noi o garanție a succesului. D-na Rada Fleșer, deși într-un moment greu, a făcut toate demersurile necesare pentru ca lucrarea să poată continua. În efortul nostru de a da traducerii forma și sensul cele mai adecvate, am apelat în permanență la dr. Cristian Hriscu și la întinsele sale cunoștințe în materie de organizare militară, arta războiului, artilerie, cetăți fortificate și multe altele. Tot Domnia-

sa ne-a servit ca lector pentru faza finală a traducerii, semnându-ne o serie de erori de substanță care altfel ar fi trecut neobservate. Col. artil. (r) prof. univ. dr. Gheorghe Bichicean a avut amabilitatea de a verifica glosarul și de a sugera modificări sau completări la termenii legați de artilerie. D-na Kinga Cosma-Balló ne-a ajutat la elucidarea unor toponime maghiare, iar d-na Isolde Huber ne-a sugerat o valoroasă sursă de informare, pe care am valorificat-o apoi în repetate rânduri.

Un cuvânt de mulțumire personalului Arhivelor de Stat din Austria, din partea cărora ne-am bucurat de un răspuns prompt, profesional și amabil.

Apariția volumului se datorează partenerului nostru instituțional, Primăria Alba Iulia, care cu generozitate a preluat finanțarea acestui proiect. În persoana d-lui Tudor Drâmbărean, interlocutorul nostru direct din cadrul Primăriei, am găsit un adevărat colaborator, cel mai bun și mai implicat partener de discuție pe care ni l-am fi putut dori. Tuturor, caldele noastre mulțumiri.

Editura